

Lech Łbik

Kult błogosławionej Doroty w Prusach krzyżackich

WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI
KĘTY 2022

© 2022 by Lech Łbik

Wydanie pierwsze

Recenzent: *prof. dr hab. Waldemar Rozykowski*

Redakcja naukowa, korekta i indeks osób: *Maria Urbańska-Bożek*

Skład tekstu i projekt okładki: *Łukasz Derewiecki*

Druk i oprawa:

Drukarnia Wielkopolska Sp. z o. o.

ul. Dziewińska 41,

60-178 Poznań

Praca doktorska napisana w Katedrze Historii Średniowiecznej
Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
pod kierunkiem prof. dr. hab. Jacka Maciejewskiego, pod tytułem:
*Życie religijne, społeczne i polityczne Prus krzyżackich na przełomie XIV i XV wieku
w świetle cudów i kultu błogosławionej Doroty z Mątowów*

Na okładce wykorzystano fragment obrazu:
B. Dorothea, Montoviensis, Reclusa 1347-1394, Autor: Krzysztof Izdebski-Cruz,
2017 r., olej na płótnie, 190 cm x 115 cm, Bazylika Mariacka w Gdańsku

ISBN 978-83-66941-25-0

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

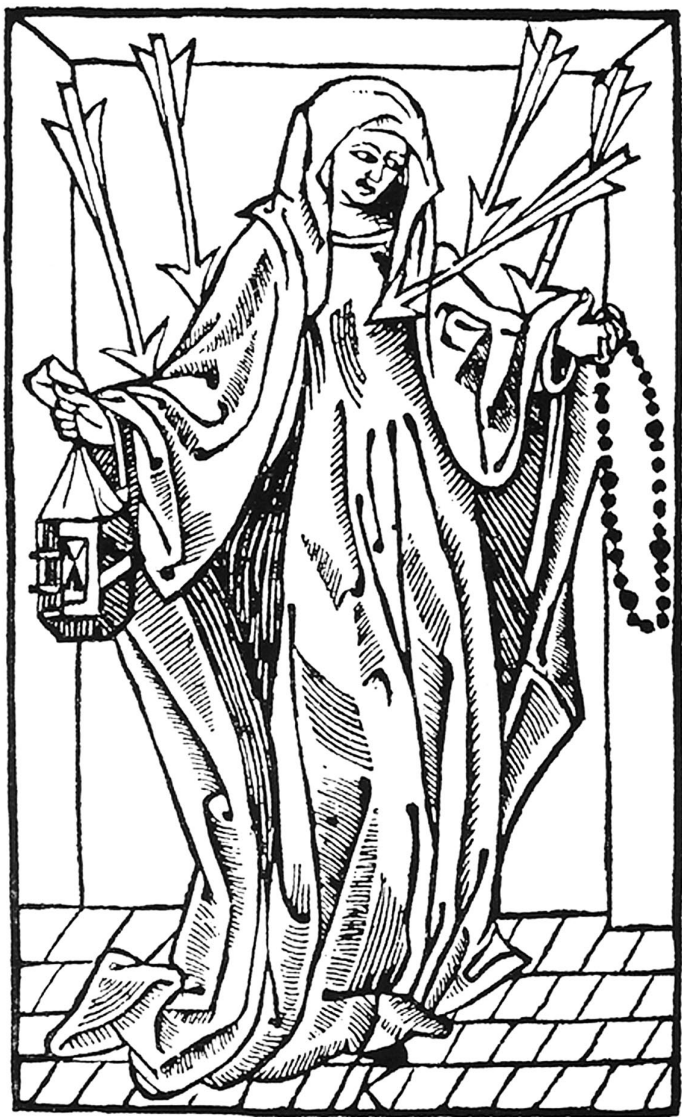
ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax 33/8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

Błogosławiona Dorota z Mątów w drzeworycie malborskiego złotnika i drukarza Jakuba Karweyssego z roku 1492

Wykaz skrótów

Akten	– <i>Die Akten des Kanonisationsprozesses Dorotheas von Montau von 1394 bis 1521.</i>
Liber de festis	– <i>Liber de festis magistri Johannis Marienwerder. Offenbarungen der Dorothea von Montau.</i>
MBD	– <i>Miracula B[eatae] Dorotheae.</i>
MD	– <i>Miracula Dorotheae.</i>
SRP	– <i>Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft, hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlke.</i>
Vita latina	– <i>Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder.</i>

Wstęp

Pruska ascetka, mistyczka i prorokini imieniem Dorota pochodziła z Wielkich Żuław Malborskich, z tamtejszej wsi Mątowy (od końca XIV wieku dookreślanej czasem – tak jak obecnie – przydawką Wielkie w odróżnieniu od wydzielonych z niej wtedy Mątowów Małych, na gruntach których założono krzyżacki folwark)¹. Żyła lat 47, od około 25 stycznia 1347 do 25 czerwca 1394 roku. Była siódmym z dziewięciorga dzieci bardzo pobożnej chłopki Agaty, uznawanej w swym otoczeniu za świętą, oraz pochodzącego z Holandii chłopca Wilhelma Swarcze (Schwartzte)². Ochrzczono ją w kościele parafialnym w rodzinnych Mątowach 6 lutego 1347 roku. Sześć lat później przystąpiła do spowiedzi, a w Wielką Sobotę roku 1357 do pierwszej Komunii. W 1363 roku, po długim oporze, wyszła za mąż za zamożnego płatnerza Adalberta z Gdańska i przeniosła się do

---

¹ H. Górniewicz, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1980, s. 101. W całej pracy konsekwentnie stosuję określenie Dorota z Mątowów, jak przyjęte jest w lokalnym zwyczaju i tradycji, a nie z Mątów, co z kolei zgodne jest z rygorystycznie przestrzeganą polską normą językową, a co w potocznym odbiorze sugeruje niepoprawną nazwę „Mąty”. Obie postaci fleksyjne nazwy tej wsi (z Mątów i Mątowów) są poprawne, albowiem określenia gwarowe (w tym z Mątowów) uznawane są obecnie za równoważne z normatywnymi (por. J. Wiśniewski, *Spór o nazwę fleksyjną: Błogosławiona Dorota z Mątów, a nie „z Mątowów” ani „Mątowych”*, w: *Epoka i życie bł. Doroty z Mątów. Materiały I Sympozjum Dorotańskiego w Kwidzynie*, red. J. Wiśniewski, Elbląg 1996, s. 97–98).

² *Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*, hrsg. von H. Westpfahl unter Mitwirkung von A. Triller, geb. Birch-Hirschfeld, Köln-Wien 1964 (dalej: *Vita latina*), s. 409; *Die Akten des Kanonisationsprozesses Dorotheas von Montau von 1394 bis 1521*, hrsg. von R. Stachnik in Zusammenarbeit mit A. Triller, geb. Birch-Hirschfeld, und Hans Westpfahl, Köln-Wien 1978 (dalej: *Akten*), s. 349, 354, 411.

zajmowanej z mężem kamienicy przy reprezentacyjnej ulicy Długiej. Była płodna, przeto urodziła dziewięcioro dzieci, z których okres dzieciństwa przeżyła tylko najmłodsza córka Gertruda, oddana z czasem do klasztoru benedyktynek w Chełmnie.

W 1380 roku, po narodzinach Gertrudy, małżonkowie złożyli ślub czystości. Wiele później wspólnie pielgrzymowali: do Piaseczna, Kartuz, Koszalina, Akwizgranu, Kolonii i Einsiedeln, powracając niejednokrotnie w wybrane miejsca. Sama Dorota udała się z pielgrzymką do Rzymu na Rok Jubileuszowy 1390. W lutym 1390 roku w samotności umarł Adalbert, zatem Dorota owdowiała. Żyła odtąd w nędzy, gdyż długotrwałe i odległe pielgrzymki pochłonęły cały majątek płatnerza. W maju 1391 udała się do katedralnego Kwidzyna, gdzie odbyła spowiedź u głośnego teologa pruskiego Jana z Kwidzyna, który zgodził się zostać jej spowiednikiem. Jesienią tego samego roku, po zamknięciu ostatnich spraw w Gdańsku, przeniosła się na resztę życia do Kwidzyna. Marzyła o życiu w katedralnej pustelni, rozważała też pielgrzymkę do Jerozolimy. Ostatecznie, 2 maja 1393 roku weszła uroczyście do wymarzonej pustelni. Janowi z Kwidzyna oraz drugiemu spowiednikowi z grona pomezkańskich kanoników katedralnych, Janowi Rymanowi, opowiadała o swym życiu duchowym, licznych widzeniach i rozmowach z Chrystusem oraz niebiańskimi świętymi, z Matką Boską na czele. Umarła w opinii świętości 25 czerwca 1394 roku, po prawie czternastu miesiącach pobytu w odosobnieniu i od dnia pochówku, dokonanego w katedrze 28 czerwca, jaśniała przypisywanymi jej cudami. Wiele też o niej napisano³.

Szerokie uznanie zdobyła bardzo szybko, o czym świadczy zapis w piętnastowiecznym katalogu opatów śląskiego klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu, gdzie wymieniono ją razem ze świętą Katarzyną ze Sieny i świętą Brygidą ze Szwecji w gronie największych świętych kobiet

---

³ Vita latina, s. 409–418. Średniowieczne przekazy o Dorocie oraz późniejszą literaturę na jej temat omówił i do 1976 r. zestawiał R. Stachnik, *Zum Schrifttum über die heilige Dorothea von Montau*, w: *Dorothea von Montau. Eine preußische Heilige des 14. Jahrhunderts*, hrsg. von R. Stachnik und A. Triller, Münster 1976, s. 59–105. Publikacje z następnych lat zestawia W. Zawadzki, *Charakterystyka i synteza bibliografii o bł. Dorocie z Mątw Wielkich*, w: *Beata Dorothea Montoviensis, Prusiae [sic!] Patrona. 40 rocznica zatwierdzenia kultu bł. Doroty z Mątw Wielkich*, red. W. Zawadzki, Kwidzyn 2017, s. 129–152.

XIV stulecia⁴. Mimo to Dorota nie miała szczęścia do oficjalnej kanonizacji papieskiej, choć diecezjalna kanonizacja biskupia, odpowiadająca beatyfikacji i praktykowana w Kościele rzymskokatolickim do początku XVII wieku, odbyła się już 18 tygodni po pogrzebie, na przełomie października i listopada 1394 roku. Ciało pustelnicy wydobyto z ziemnego grobu, po czym przeniesiono do nowo wymurowanego grobowca z kamienia (*translatio*), w jakim wyniesiono je ponad katedralną posadzkę (*elevatio*)⁵.

Odtąd mianem błogosławionej (*beata, beatissima, benedicta, felix*) tytułowali Dorotę dosłownie wszyscy⁶, także papieże rzymscy, o czym świadczy bulla Bonifacego IX z roku 1404 oraz brewe Innocentego VIII

---

⁴ R. Stachnik, *Zum Schrifttum*, s. 84; A. Triller, *Die heilige Dorothea von Montau vor dem Hintergrund ihrer Zeit und Umwelt*, w: *Dorothea von Montau. Eine preußische Heilige des 14. Jahrhunderts*, hrsg. von R. Stachnik und A. Triller, Münster 1976, s. 21. Warto nadmienić, że do grona największych osobowości kobiecych pełnego i późnego średniowiecza zaliczył Dorotę z Mątowów francuski uczony Pierre Chaunu, wymieniając ją z takimi mistyczkami, prorokiniami i bojowniczkami, jak Mechtylda z Magdeburga, Mechtylda z Hackeborn, Gertruda Wielka, Katarzyna ze Sieny, Franciszka Rzymianka, Brygida ze Szwecji, Lidwina z holenderskiego Schiedam czy Joanna d'Arc (P. Chaunu, *Czas reform. Historia religii i cywilizacji (1250–1550)*, przeł. J. Grosfeld, Warszawa 1989, s. 125).

⁵ Tak H. Misztal, *Błogosławiona Dorota z Mątowów*, w: *Polscy święci*, t. 1, Warszawa 1983, s. 55; L. Łbik, *Grzeszny giermek pruski pobożnym pielgrzymem*, w: *Persona, gestus habitusque, insignium. Zachowania i atrybuty jako wyznaczniki tożsamości społecznej jednostki w średniowieczu*, red. J. Banaszkiewicz, J. Maciejewski, J. Sobiesiak, Lublin 2009, s. 117–118, przyp. 2; tenże, *Z ziemi chełmińskiej do pomezańskiego Kwidzyna. Garść cudów błogosławionej Doroty z Mątyw*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 2015, z. 18, s. 117 i przyp. 4. W sprawie kanonizacji biskupiej tożsamej z beatyfikacją oraz elewacji biskupiej zob. C. Bartnik, J. Zubka, W. Padacz, *Beatyfikacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976, kol. 164; H. Fros, *Pamiętając o mieszkańcach nieba. Kult świętych w dziejach i w liturgii*, Tarnów 1994, s. 94, 185–186, 188–189.

⁶ *Miracula B[eatae] Dorotheae*, ed. R. De Buck, w: *Acta sanctorum*, October, t. 13, Paris 1883 (dalej: MBD), s. 562–567; Akten, s. 27–46 51–63, 65, 68, 70–79 104, 111, 112, 123, 126, 127, 130, 135–138, 146, 151, 153, 157, 159, 160, 161, 177, 182–184, 191, 192, 224, 231, 233, 236, 237, 239, 240, 245–250 253, 288, 289, 290, 288–290, 292, 330, 333, 335, 336, 340, 341, 343, 345, 351, 352, 360, 362–367, 369, 370, 372, 375, 377, 378, 381, 385, 395, 399, 410, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 406–409, 460, 462, 463, 465, 467, 468–470, 477–482, 488, 489.

z roku 1486⁷. Dla niektórych czcicieli została świętą awansem⁸, a w ustach Doroty z Kwidzyna, żony niejakiego Gerkona, nawet przenajświętszą (*sanctissima*)⁹.

Oficjalne starania o kanonizację papieską też rozpoczęły się wcześniej, bo już w roku 1395. W latach 1404–1406, na mocy decyzji papieża Bonifacego IX, informacyjna część procesu kanonizacyjnego błogosławionej Doroty toczyła się w Kwidzynie. W roku 1404 i 1405, podczas trzech posiedzeń procesowych, wyznaczeni przez papieża komisarze przesłuchali dwustu pięćdziesięciu siedmiu świadków jej życia, świętości i cudów. Z Kwidzyna sporządzone akta wraz z dodatkowymi materiałami wysłano do Rzymu w lutym 1406 roku do dalszego procedowania, gdzie następnie w nieznanych okolicznościach zaginęły. Próba wznowienia procesu, podjęta w roku 1486 przez ówczesnego biskupa pomezańskiego Jana Kierstaniego we współpracy z ówczesnymi władzami krzyżackimi, zakończyła się niepowodzeniem, najpewniej z przyczyn finansowych. Sprawa kanonizacji błogosławionej Doroty odżyła na nowo w XX wieku i swój ostateczny finał znalazła 9 stycznia 1976 roku. Wtedy to papież Paweł VI zatwierdził jej wielowiekowy kult, zezwalając zwać ją błogosławioną albo świętą w zależności od tradycji kraju, w którym jest czczona (dlatego w Polsce jest błogosławioną, a w Austrii i Niemczech świętą)¹⁰.

W średniowiecznych źródłach o Dorocie doliczyłem się łącznie ponad czterystu dwudziestu pięciu przypisywanych jej cudów pośmiertnych z lat 1394–1405, w tym czterdziestu ośmiu tak zwanych cudów kary, przy czym opisy niektórych z nich dublują się w różnych źródłach. Cuda te dotyczyły co najmniej 385 osób, uwzględniając ponadto załogę zamku

⁷ Akten, s. 2, 9, 10.

⁸ Tamże, s. 27, 31, 34, 35, 45, 53, 541, 542.

⁹ Tamże, s. 30.

¹⁰ H. Misztal, *Błogosławiona Dorota z Mątownów*, art. cyt., s. 55–64; M. Borzyszkowski, *Błogosławiona Dorota z Mątownów i jej droga na ołtarze Pańskie*, „*Studia Warmińskie*” 1977, t. 14, s. 523–525; J. Wiśniewski, *Zabiegi o wyniesienie na ołtarze i zatwierdzenie kultu Doroty z Mątown Wielkich*, w: Kaci, święci, templariusze, red. B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 565–576; L. Świto, *Dorota z Mątown Wielkich – błogosławiona czy święta?*, w: *Beata Dorothea Montoviensis, Prusiae Patrona. 40 rocznica zatwierdzenia kultu błogosławionej Doroty z Mątown Wielkich*, red. W. Zawadzki, Kwidzyn 2017, s. 9–16.

w Dzierzgoniu, uratowanych ponoć z pożaru przez naszą błogosławioną¹¹. Ustalona przeze mnie liczba cudów przewyższa dotychczasowe rachunki, gdyż Paul Nieborowski odnotował 342 cuda¹², Richard Stachnik 350¹³ i tyle samo Anneliese Triller¹⁴, aczkolwiek badacze ci tylko wybiórczo uwzględnili cuda kary, jakie spadały na tych, którzy uchybili Dorocie lub nie dotrzymali złożonych wobec niej obietnic.

Odnoszonych do pruskiej błogosławionej cudownych interwencji było wszakże znacznie więcej, o czym świadczą spisy świadków imiennie wezwanych na proces. Mieli oni zaświadczyć o specjalnie wytypowanych do prezentacji cudach. Wezwano ich łącznie dwustu dwudziestu pięciu z czterech diecezji: pomezańskiej, chełmińskiej, warmińskiej i wrocławskiej, a przybyło do Kwidzyna zaledwie dziewięćdziesięciu pięciu¹⁵. Stu trzydziestu nie zjawilo się, gdyż coś ich powstrzymało, może śmierć, może obłożna choroba, może brak środków na podróż do Kwidzyna, może lenistwo, może nawrót rzekomo cudownie wyleczonej choroby. W mroku niepamięci pograżyła się zatem wiedza o wielu zdarzeniach, które w oczach świadków były konsekwencją działania mocy nadprzyrodzonych. Gdyby te doliczyć, mielibyśmy łącznie znacząco ponad 500 przypadków cudów. Sami procesowi komisarze papiescy przyznali 7 maja 1405 roku, na zakończenie trzeciego okresu posiedzeń, że przypisywanych Dorocie cudów jest znacznie więcej, niż zostało opisanych w aktach procesu¹⁶, co także przy innej okazji potwierdzono¹⁷.

Wiadomo ponadto, że w 1405 roku przechowywano w katedrze sześć ksiąg z opisami cudów Doroty, z których po przepisaniu na czysto powstało pięć. Pięcioksiąg ów, razem z aktami procesowymi i dwiema

---

¹¹ *Miracula Dorotheae*, Stadtbibliothek Nürnberg, sygn. Cent. III, 81 (dalej: MD), k. 63v-69; MBD, s. 561-567; Akten, s. 26-46, 50-86, 95-419, 441-489.

¹² P. Nieborowski, *Die selige Dorothea von Preussen. Ihr Heiligsprechungsprozess und ihre Verehrung bis in unsere Zeiten*, Breslau 1933, s. 74.

¹³ R. Stachnik, *Die „Miracula Dorotheae“*, „Der Dorotheenbote” 1971, H. 28, s. 173.

¹⁴ A. Triller, *Das Wallfahrtswesen in Westpreussen um die Wende des 14. zum 15. Jahrhundert auf Grund des „Processus Dorotheae Montoviensis” 1404-1405*, w: *Festschrift für Bernhard Stasiewski. Beiträge zur ostdeutschen und osteuropäischen Kirchengeschichte*, Köln-Wien 1975, s. 24-25, przyp. 4.

¹⁵ Akten, s. 88-94, 423-439.

¹⁶ Tamże, s. 487.

¹⁷ MBD, s. 561.

Spis treści

Wykaz skrótów	6
Wstęp	7
Rozdział I. Zbiory cudów błogosławionej Doroty z Mątowów ...	18
I.1. Zbiory cudów bł. Doroty	18
I.2. Akta kwidzyńskiego procesu kanonizacyjnego z lat 1404-1406	23
Rozdział II. Cuda błogosławionej Doroty pod lupą historyka	32
II.1. Rodzaje cudów w źródłach dorotańskich	32
II.2. Morfologia cudów	65
II.3. Analiza socjologiczno-statystyczna pątników do grobu bł. Doroty	78
II.4. Imiennictwo w Prusach krzyżackich na podstawie źródeł dorotańskich	91
II.5. W kręgu polityki i wojny	95
Rozdział III. Kult błogosławionej Doroty	105
III.1. Krąg oddziaływania sanktuarium bł. Doroty z Mątowów	105
III.2. Ruch pątniczy i jego konsekwencje dla kraju i Kwidzyna	113
III.3. Bł. Dorota stróżem Kwidzyna i patronką Prus	122
III.4. Krzyżacka święta?	132
Podsumowanie	145
Bibliografia	153
Aneks	166
Summary	168
Indeks osób	173

Książki wydane w serii

1. Janet L. Abu-Lughod, *Europa na peryferiach. Średniowieczny system-świat w latach 1250–1350* (2012)
2. Marc Bloch, *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka* (2009)
3. Hélène Carrère d'Encausse, *Eurazjatyckie imperium. Historia Imperium Rosyjskiego od roku 1552 do naszych czasów* (2014)
4. Hélène Carrère d'Encausse, *Romanowowie. Krwawa dynastia* (2019)
5. Gilbert Dahan, *Intelektualiści chrześcijańscy wobec Żydów w średniowieczu* (2020)
6. Bruno Dumézil, *Chrześcijańskie korzenie Europy. Konwersja i wolność w królestwach barbarzyńskich od V do VIII wieku* (2008)
7. Bruno Dumézil, *Królowa Brunhilda* (2018)
8. Łukasz Front, *Żywoł kapłana pocziwego. Książdz Stanisław Piątek (1906–1988)* (2020)
9. Tomasz Greniuch, *Król Podbeskidzia. Biografia kpt. Henryka Flame „Bartka”* (2008)
10. Lech Łbik, *Kult błogosławionej Doroty w Prusach krzyżackich* (2022)
11. Henryk Majkrzak, *Watykan. Papieskie formacje zbrojne* (2013)
12. Henri-Irénée Marrou, *O poznaniu historycznym* (2011)
13. Colin Morris, *Monarchia papieska. Dzieje Kościoła zachodniego w latach 1050–1250* (2015)
14. Mikael Nchanian, *Zniszczyć Ormian. Historia ludobójstwa* (2020)
15. Stanisław Piątek, *Kęty. Miasto świętego Jana Kantego* (2016)
16. Susan Reynolds, *Lenna i wasale. Reinterpretacja średniowiecznych źródeł* (2011)
17. Stanisław Stabryła, *Terrorysty znad Tybru* (2006)
18. Paul Veyne, *Imperium grecko-rzymskie* (2008)
19. Karl Ferdynand Werner, *Narodziny szlachty. Kształtowanie się elit politycznych w Europie* (2015)
20. Chris Wickham, *Rzym średniowieczny. Stabilizacja i kryzys miasta w latach 900–1150* (2018)
21. *Żywoty historyczne. Tadeusz Łepkowski, Marian Małowist, Janusz Tazbir, Aleksander Gieysztor w wywiadach z lat 1986–1989* (2020)